

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМИ СИСТЕМАМИ

Економічна наука приділяє значну увагу розробленню теорії комплексного та збалансованого розвитку економіки. Дослідження системної організації господарства, аналіз її трансформації в сучасних умовах, наукові рекомендації щодо оптимізації розвитку та функціонування господарських систем мають практичне значення і є науковою базою розв'язання проблем управління, прогнозування, стимулювання розвитку країни, її регіонів і світу в цілому.

Отже, системна організація господарства є стрижневою категорією гео економічної організації господарства країни, складною системою економічних, соціальних та екологічних відносин, які визначають взаємозалежність і взаємопов'язаність форм організації виробництва.

Системний підхід до організації господарства має особливе значення як ефективний інструмент вирішення практичних завдань щодо визначення стратегії сталого розвитку суспільства. Саме цей науковий напрям здатний інтегрувати природний (екологічний), економічний і соціальний підходи як в пізнанні, так і в конкретній господарській діяльності. Такий підхід забезпечує фундаментальність знань у розв'язанні прикладних проблем, глибоке осмислення залежностей між природним потенціалом певної території і всією сукупністю економічної, соціальної, адміністративної та інших сфер, що взаємодіють у її межах. Системний підхід забезпечує цільове інтегрування всієї сукупності чинників для досягнення визначених економічних і соціальних цілей [1, с.19].

Виділення регіональних економічних систем пов'язано з територіальною

структурою господарства країни, що складається під впливом процесів територіального поділу праці та ефективної територіально-господарської кооперації, а також регіональних природно-кліматичних, ресурсних та соціально-демографічних особливостей. Внаслідок цього найбільш загальне визначення регіональних соціально-економічних систем полягає в їх виділенні як територіальних підсистем єдиної соціо-еколого-економічної системи країни – регіональної сукупності взаємопов'язаних соціально-економічних і природно-екологічних процесів і об'єктів.

Подальше розкриття сутності регіональних соціально-економічних систем передбачає врахування їх різноманітності та відповідних якісних особливостей кожного з їх типів.

З позицій управління найбільш зручно виробляти типологію регіональних систем за двома концептами:

- факторами та обмеженнями регіонального розвитку;
- особливостями управління, пов'язаними з певною регіональною сукупністю даних факторів і обмежень.

Фактори та обмеження регіонального розвитку визначають виділення регіональних соціально-економічних систем, що розрізняються за:

- досягнутим рівнем соціально-економічного розвитку;
- досягнутим рівнем і формами урбанізації;
- особливостями природно-географічних умов;
- рівнем освоєння території;
- характером розміщення виробництва;
- масштабами та видами наявного природно-ресурсного потенціалу;
- національно-побутовими та історичними особливостями та способу життя населення;
- іншими вираженими особливостями (прикордонні райони тощо).

Сукупність вищезазначених територіальних факторів і обмежень у кожному регіональному комплексі визначає типи регіональних соціально-

економічних систем і відповідно – особливості управління їх розвитком.

Вихідним моментом практичного виділення регіональних соціально-економічних систем має стати аналіз сформованих і прогнозованих регіональних взаємозв'язків (виробничо-економічних, соціальних, природно-екологічних), які є стійкими і досить інтенсивними. При цьому необхідно виходити не тільки з наявності взаємозв'язків, але й з цілісності поведінки регіональної системи в умовах відносної мінливості зовнішнього середовища, що передбачає «вписування» проблеми регіонального розвитку в «реальні системи». Тут можуть бути виділені дві об'єктивні підстави наявності регіональної соціально-економічної системи: ресурсна спільність (комплексне використання природних, трудових, науково-технічних, виробничих ресурсів) і культурно-історична спільність (національна, адміністративно-політична, урбаністична, господарська).

Кожна з підстав існування регіональних соціально-економічних систем має власні закономірності розвитку. Тут слід відзначити з одного боку, високу динамічність і виражену мінливість кордонів ресурсної (територіально-виробничої) спільності та з іншого – стійкість, повільні зміни меж культурно-історичної спільності, що в цілому визначає перевагу останньої в якості основної ознаки виділення регіональних соціально-економічних систем (якщо це суттєво не порушує ресурсної спільності регіонів). Виділення ресурсної (територіально-виробничої) і культурно-історичної підстав регіональних соціально-економічних систем характеризує їх взаємини з адміністративно-територіальними одиницями, які можуть як включати їх, так і включатися в регіональні системи більш високого рангу і навіть змінюватися за умов їх суперечливості обом підставам.

Регіональні соціально-економічні системи відносяться до класу складних систем, тобто вони являють собою сукупність відносно відокремлених підсистем, для яких можна визначити власні іманентні функції, пов'язані одночасно з загальною метою системи. Ці підсистеми утворюють структурні шари – організаційно-виробничий, господарсько-економічний, соціально-

поселенський та природно-екологічний.

Поліструктурність означає, що елементи системи входять одночасно до кількох різних структур, причому економічні, соціальні та екологічні їх осередки «мають самосвідомість» і розвиваються на основі не тільки зовнішніх, а й внутрішніх критеріїв [6, с.35].

Основою формування та розвитку організаційно-виробничої структури регіональних соціально-економічних систем є галузі спеціалізації регіонів, які використовують їх головні ресурси (промислова, науково-промислова, сільськогосподарська, курортна та інші спеціалізації). Створення сприятливих, пріоритетних умов розвитку галузей спеціалізації, які забезпечують і характеризують вклад регіону в економіку країни – найважливіший критерій, який діє в управлінні регіональним розвитком.

Господарсько-економічна структура регіональних соціально-економічних систем утворюється ієрархічними поєднаннями інституційно-господарських одиниць та їх комплексів (підприємств, установ, компаній, холдингових об'єднань та ін.).

Соціально-поселенська структура регіональних соціально-економічних систем відображає територіальні відмінності в умовах проживання населення, що визначаються природними, культурно-історичними та господарськими факторами. Така структура в принципі збігається з формально та наявним адміністративно-політичним поділом на територіально-таксономічні одиниці (села, селища, міста, райони та області). Разом з тим, необхідно виділяти неформальну соціальну структуру регіональних соціально-економічних систем, що складається під впливом процесу урбанізації і конкретних умов розселення.

Нарешті, природно-екологічна структура регіональних соціально-економічних утворюється екосистемами, їх ланками та пов'язана з диференціацією умов навколишнього середовища. Соціально-поселенська та природно-екологічна структури тісно пов'язані і в сукупності можуть розглядатися як єдина територіально-екологічна структура регіональних систем. Подібним чином організаційно-виробнича та господарсько-економічна

структури утворюють єдину територіально-виробничу структуру

У процесі управління регіональними соціально-економічними системами слід враховувати специфіку виявлених структур і, насамперед, їх здатність до самоорганізації (у певних межах) господарської, соціальної та природно-екологічної структур на основі їх власних інтересів і закономірностей розвитку. Механізми такої самоорганізації, що відбувається в рамках кожної структури, різні і вимагають певної організації та здійснення попереджувального прогнозу розвитку системи в цілому. Специфічні процеси самоорганізації природно-екологічних систем представлені закономірностями їх відновлення (у тому числі самовідновлення). Комплексне управління регіональними соціально-економічними системами має забезпечити стійкий стан рівноваги, що характеризується узгодженням емерджентних критеріїв системи з критеріями окремих економічних, соціальних і природно-екологічних її осередків.

Отже, багатоцільовий характер і поліструктурність регіональних соціально-економічних систем визначають складний багаторівневий комплексний характер управління ними, необхідність об'єднання методів прогнозування та створення формалізованих моделей майбутнього розвитку таких систем.

Література:

1. Данилишин Б.М., Чернюк Л.Г., Фащевський М.І. та ін. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та макрорегіональний рівень. – Вінниця: Книга-Вега, 2007. – 495 с.

2. Козловський С. В. Парадигма державного регулювання сучасних економічних систем / С. В. Козловський // Формування ринкових відносин в Україні: [зб. наук. праць] / [наук. ред. І. Г. Манцуров]. – К., 2010. – Вип. 2 (105). – С. 17-21.

3. Ольшанська О. В. Регіон як просторова соціально-економічна система // Актуальні проблеми економіки – 2011. – №3. – С. 184- 191.

4. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональні суспільні системи: [зб. наук. праць]. Вип. 3 (XLVII) / Ін-т регіонал. досл. НАН

України; відп. ред. академік НАН України М. І. Долішній. – Львів, 2004. – Ч.1. – 446 с.

5. Фащевський М. І. Регіонально-просторові економічні системи України: методологія і сучасна практика формування / [Чернюк Л. Г, Фащевський М. І., Пепа Т. В. та ін.]. – Черкаси: РВПС України НАН України, 2011. – 423 с.

6. Фащевський М. І. Територіальна структура господарства і розселення населення в Україні / [За ред. В. П. Нагірної]. – К.: Академія праці і соціальних відносин, 2010. – 280 с.